

GDk 62:931“1771“:945.4(045)=163.6

Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771 je mnogo več kot le predpis

Theresian Forest Ordinance for Carniola, 1771, is Much More than a Mere Regulation.

Franc PERKO

Izvleček:

Perko, F.: Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771 je mnogo več kot le predpis. *Gozdarski vestnik*, 73/2015, št. 7–8. V slovenščini z izvlečkom v angleščini, cit. lit. 9. Prevod Breda Misja, jezikovni pregled slovenskega besedila Marjetka Šivic.

Prispevek navaja težave pri nastajanju gozdnega reda. Pomemben del prispevka je namenjen analizi strokovnih usmeritev gozdnega reda. Mnoge so aktualne še dandanes, čeprav so nastale pred 244 leti. Prispevek prikaže tudi primerjave prevodov v slovenščino med letoma 1849 in 1985 in s tem razvoj slovenskega strokovnega gozdarskega izrazoslovja.

Ključne besede: Terezijanski gozdni red za Kranjsko, 1771, načrtovanje, trajnost, obnova gozdov, nega in varstvo gozdov, proizvodna doba, gozdarska terminologija

Abstract:

Perko, F.: Theresian Forest Ordinance for Carniola, 1771, is Much More than a Mere Regulation. *Gozdarski vestnik* (Professional Journal of Forestry), 73/2015, vol. 7-8. In Slovenian, abstract in English, lit. quot. 9. Translated by Breda Misja, proofreading of the Slovenian text Marjetka Šivic.

This article shows problems at the emergence of the forest ordinance. An important part of the article deals with the analysis of the professional directions of forest ordinance, many of which are still relevant today, although they emerged 244 years ago. The article also shows comparisons of translations into Slovenian between 1849 and 1985 and thus displays the development of Slovenian professional forestry terminology.

Key words: Theresian Forest Ordinance for Carniola, 1771, planning, sustainability, forest regeneration, forest tending and protection, production period, forestry terminology

1 UVOD

Smole (1985) v uvodu zapiše: *Kranjska je bila edina avstrijska dežela, ki vse do tretje četrtine 18. stoletja ni imela gozdnega reda. Prav do terezijanske dobe so bile veljavne gozdne uredbe le rudarski redi, Maksimilijanov iz leta 1515, Ferdinandov iz let 1533 in 1553 ter karolinška iz leta 1575 in 1580, vendar je zadnji veljal samo za Idrijo. Rudarski redi so se na področju varstva gozda zadovoljili s prepovedjo krčenja in paše.*

Cesar Ferdinand I. je že leta 1531 naročil kranjskemu deželnemu glavarju, naj skliče na posvet glavarjev Gorice, Trsta, Mirna, Gradiške, Reke, Tolmina, Devina, Pazina in Senja in z njimi prouči priloženi osnutek gozdnega reda. Številni spisi od leta 1617 do 1681 kažejo na prizadevanje deželnega kneza, da bi si pridobil stanove za objavo gozdnega reda za Kranjsko. Kar devet osnutkov gozdnega reda (iz let 1617, 1619, 1622, 1630, 1637, 1641, 1642, 1652 in 1669) so

stanovi odklonili z utemeljitvijo, *da so predlogi za Kranjsko v mnogih točkah docela nepotrebni in da nasprotujejo deželnim svoboščinam, ker dajejo prednost fužinarjem na škodo zasebnih lastnikov medtem, ko je večina gozdov na Kranjskem v zasebnih rokah, obdavčena in pod dobrim nadzorstvom* (Smole, 1985).

Prav tako stanovi leta 1681 niso sprejeli v uporabo Štajerskega gozdnega reda. Smole (1985) ugotavlja: *Ker je odpor stanov preprečil uvedbo gozdnega reda, so deželnokežnji oblastni organi skušali v 17. stoletju zavarovati gozdove v korist rudnikov s strogimi policijskimi ukrepi, kot so bili na primer generalni mandat Ferdinanda III. iz leta 1643, instrukcija za gozdnega mojstra leta 1650 in generale Ferdinanda III. iz leta 1669.*

V začetku 18. stoletja je notranjeavstrijska vlada predložila kranjskim stanovom Štajerski gozdni

Mag. F. P., univ. dipl. inž. gozd., Slivice 34, 1381 Rakek

red, ki je bil objavljen leta 1721. Stanovi so spet odlašali s sprejemom, tako da je moral Viljem grof Haugwitz leta 1747 odrediti, da se mora Kranjska začasno ravnati po Štajerskem gozdnem redu iz leta 1721 in po dodatku, sestavljenem 7. maja 1744.

Vsi omenjeni ukrepi niso bili najbolj učinkoviti; kmetje in meščani so brezobzirno pustošili gozd, resno gozdno gospodarstvo so vodili le redki posamezniki.

S problematiko ravnanja z gozdovi se je ukvarjala tudi Kmetijska družba in prav njej je dunajska dvorna pisarna 30. aprila 1763 naročila, naj pripravi osnutek gozdnega reda in ji ga pošlje v potrditev. V letih 1769 in 1770 so bili predloženi trije obsežni osnutki gozdnega reda. 26. oktobra 1771 je dunajska dvorna pisarna sporočila deželnemu glavarstvu za Kranjsko, da je cesarica odobrila osnutek gozdnega reda, ki ga je treba spremeniti le v dveh točkah, nato pa natisniti v nemščini in »deželnem jeziku« (Smole, 1985). Žal niso našli prevajalca in gozdni red je bil leta 1773 natisnjen le v nemškem jeziku. Končno pa je bil leta 1824 opravljen tudi prevod, ki pa je bil *dosti težje razumljiv kot original in ker si je takratni prevajalec, če kakih strokovnih izrazov ni razumel ali pa zanje ni našel ustrezne slovenske besed, pomagal tako, da jih je kar izpustil* (Smole, 1985).

Prvi ustrezen prevod terezijanskega gozdnega reda za Kranjsko 1771 so objavile Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči leta 1849 pod naslovom *Iz postav za ohranjenje gojzdov od cesarice Marije Terezije danih*.

Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči so začutile potrebo, da je treba začeti podučevati kmeta o ravnanju z gozdom. Najprej so začele leta 1849 (št. 23–32) v nadaljevanjih objavljati Terezijanski gozdni red iz leta 1771. Zanimiva je opomba zakaj; prvič zaradi tega ker je v njem »toliko lepih in koristnih podukov o gojzdnih reji, de zaslužijo sploh znani biti vsem kmetovavcam«, in drugič »naj bojo slovenskim prestavljavcam izgled, kako naj bi se iz nemškiga v slovensko prestavljalo, de je prestava v duhu narodoviga jezika in de je lahko umljiva«. Objavljenih pa je bilo le 37 členov od 48. Takle je bil prevod uvodnega dela gozdnega reda v Novicah:

Skušnja že od nekdej uči, desiravno so gojzde deželam velik dar, kteri se nikoli nobeni deželi in

nobenimu človeka ne da nadomestiti, de ljudje vender le za ohranjenje gojzdov vse premalo skerbe, jih čez nemoč in brez oskerbnosti zatirajo, drevesa svojovoljno sekajo, mladih derves ne varvajo, in clo tudi gojzde zatirajo ter polja in travnike iz njih narejajo; s tem se deželi tolika škoda godi, de bo sčasama, ako se to ne odverne, in z gojzdi bolj varčno ne ravna, ter za podrasleke ne skerbi, v celi deželi pomanjkanje derv in lesa vstalo.

De se to odverne, smo Mi z matersko skerbjo milostivo sklenili, Svojimu zgorej imenovanimu Krajnskimu vojvodstvu gojzdo naredbo dati, po kteri se bo vsak, kdor ima gojzde, posebno fužine in lastinci gojzdov na Karstu, Pojki in Istrii, kar gojzde zadene, vprihodno ravnal.

Novice so ob začetku objavljanja gozdnega reda dodale še tole opombo: *Iz dvojniga namena ponatisnemo pričijoče gojzde postave (Waldordnung), ki jih je cesarica Marija Terezija v letu 1771 na znanje dala. Pervič: je v njih toliko lepih in koristnih podukov v gojzdnih reji, de zaslužijo sploh znani biti vsim kmetovavcam. Drugič: naj bojo slovenskim prestavljavcam izgled, kako naj bi se iz nemškiga v slovensko prestavljalo, de je prestava v duhu narodoviga jezika in de je lahko umljiva. Radi bi tudi izvirno nemško besedo (deutschen Urtext) pristavili, de bi neverni Tomaži vidili, kako čisto in gladko je tekel slovenski jezik že v letu 1771 memo nemškiga! – pa bi nam to preveč prostora vzelo, torej damo le en košček za pokušnjo in sicer začetek tega sestavka, ki se takole glasi: »Es bat die Erfahrung zeithero gelehret, dass ohnerachtet die Waldungen, als ein grosses Kleinod eines Landes anzusehen kommen, welche kein Land noch Mensch entrathen kann, hierauf dannoch zu derenselben Erhaltung die wrenigste Aufmerksamkeit getragen, sondern derley Waldungen theils unwirthsehaftlich über ihre Kräften, und nicht Waldmännisch angegriffen, theils wegen willkührlicher Hin- und Wiederhackung der 2. Widervachs des jungen Holzes nicht verschonet, ja gar ausgerottet, und zu Feldern, und Wiesen angeleget, ein folglich so viele Unwirthschaften begangen worden, dass, wann nicht hierinfals Ziel, und Maass, mithin eine bessere Ordnung, wie die vorhandene Wälder mit guter Wirthschaft anzugreifen, und der Nachwachs wiederum befürderlich nachzuziegleu gesetzt werde, endlich mit der Zeit ein allgemeiner Holz-mangel*

im ganzen Lande entstehen dürfte. – Vsak bo že iz tega maliga lahko presodil ceno in prednost poslovenjeniga sestavka. Vredništvo.

Ob tem, še za dandanašnji čas sodobno napisanem gozdnem redu pa velja opozoriti na veliko pomanjkljivost: ni bilo nastavljenih služb, ki bi skrbeli za uresničevanje gozdnega reda. V uvodu je sicer omenjeno, da je omenjeni gozdni red, ki vsebuje veliko koristnih predpisov in navodil, ostal le na papirju. Tako lahko sodimo na podlagi utemeljenega mnenja sodobnika, komornega knjigovodje Janeza Jakoba Ehrlerja iz leta 1779. V osmih letih, od leta 1771 naprej, ni nihče niti poskusil izvajati tega gozdnega reda, ker ni bil nihče določen za potrebe njegovega izvajanja; zemljiški gospodje, kolikor so upravljali svoja posestva sami, so bili nemočni, upravitelji gosposčin, pri katerih je bilo težišče na upravnih in sodnih zadevah (saj bi morali biti izprašani sodniki!), pa o gozdnih zadevah niso vedeli takorekoč ničesar. *Poleg omenjenega personalnega vprašanja, pa komaj razumljivo sploh ni poudarjena nemoč gospostev, da bi se v stoletju razkrajajočega fevdalnega reda spoprijeli s tedaj že kar razboritimi podložniki, ki po naravi svojih interesov niso mogli in hoteli soglašati z gozdnimi predpisi, ki so bili za njih nujno škodljivi. Uvajanje in izvajanje gozdnega reda bi pomenilo zaostritev permanentno tlečega nasprotja glede izrabe gozdov med zemljiškimi gospodi in podložniki, za kar prvi v času pešanja njihove moči niso mogli biti zainteresirani* (Maček, 1991).

Da je to utemeljeno, pričajo razmere na gospostvih ukinjenih samostanov, ki so prešla pod državno upravo in pod nadupravo državnih posestev v Gradcu ob koncu stoletja. *Čeprav je šlo za gospostva z ogromnimi gozdovi (npr. prejšnjega samostana Žice z gozdovi na Pohorju, Fala, Bistra itn.) so šele trideset let pozneje z velikimi težavami nastavili prve, nekoliko šolane tuje gozdarje. Pa tudi ti niso bili posebno uspešni v sporih s podložniki, čeprav so bili predpisi na njihovi strani. Gospostva (s tihim soglasjem centralnih oblasti) preprosto niso bila sposobna izvajati vseh predpisov v škodo podložnikov. Menim, da bi to bistveno ozadje neizvajanja gozdnega reda moralo biti bolj poudarjeno kot je, da bi se bolj odrazilo, da je gozdni red lahko veljal le kot deklaracija, ne pa kot pozitivni predpis,*

po katerem se je uravnavalo gospodarsko življenje. Nikakor ni mogoče dovolj poudariti razlike med predpisi in njihovim dejanskim izvajanjem na področju agrarnih in gozdnih razmerij. Približno resnico o dejanskem izvajanju pa je seveda mogoče odkriti le z arhivskim študijem razmer na konkretnih gospostvih. To seveda ne pomeni, da bi bilo izdajanje gozdnih redov odveč, rabijo nam lahko le kot sidrišče vsakokratnih optimalno zaželenih razmer, od katerih se je realno stanje bolj ali manj razlikovalo (Maček, 1991).

Na slovenskem ozemlju je bila javna državna gozdarska uprava organizirana leta 1807, in to najprej za deželi Štajersko in Koroško, na Kranjskem pa je bila zaradi francoske zasedbe uresničena šele leta 1816. Celotna organizacija gozdarske upravne službe pa je delovala le osem let, saj so bila s cesarsko odločitvijo sredi leta 1824 ukinjena mesta distriktnih gozdarjev. Tako je bilo leta 1826 sklenjeno, da okrožni komisariji zaenkrat še ostanejo, drugo gozdarsko osebje pa se prerazporedi v drugih upravnih službah. Čez dve leti pa so bila ukinjena še mesta okrožnih gozdnih komisarjev.

Na splošno velja, da je imela državna gozdarska upravna služba le malo zagovornikov, pa veliko nasprotnikov. Nobenega dvoma ni, da so med njimi prevladovali veliki gozdni veleposestniki, ki se niso mogli sprijazniti z vmešavanjem državne gozdarske službe v njihove gozdove.

2 TEREZIJANSKI GOZDNI RED ZA KRANJSKO 1771 JE VELIKO VEČ KOT LE PREDPIS

Terezijanski gozdni red za Kranjsko ima »toliko lepih in koristnih podukov o gozdni reji, de zaslužijo sploh znani biti vsem kmetovavcam« (Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, 1849). Podobno ugotavlja Smole (1985), ki povzema misel komornega knjigovodje Janeza Jakoba Ehrlerja ob predlogih za izboljšanje uprave na Kranjskem z dne 27. septembra 1779: *Ta gozdni red, ki je poln izjemno koristnih predpisov in najblagohotnejših določb, ... Tudi Britovšek (1960) se strinja s tem: Terezijanski gozdni red za Kranjsko z dne 23. novembra 1771 je za razliko od prejšnjih že vseboval gozdnozaščitne predpise, ki naj bi pripomogli*

k večjemu ohranjenju gozdov, zlasti na območju Krasa, Pivke in Istre. Ta red je nad 80 let predstavljal pravno osnovo za naše gozdno gospodarstvo. Po vsebinski plati zavzemajo predpisi gozdnega reda večji del navodila za gozdno gospodarstvo za izkoriščanje, oskrbovanje in gojitev gozdov (str. 87-88). Tudi Sevnik in Žagar v knjižici Gozd na krasu Slovenskega primorja (Jurhar in sod. 1963) na strani 23 ugotavljata: *Deželni vladarji so sčasoma izdali več »gozdnih redov« zaradi smotrnejšega gospodarjenja z gozdom in lesom, pod vplivom merkantilizma. Ti so vsebovali poleg gozdno-policijskih tudi gozdno-gospodarske predpise. Bili so v določeni meti nekakšni priročniki za gozdarje, ki pa so bili domala do konca fevdalne dobe le v praksi priučeni, ne pa šolani strokovnjaki.* Sevnik in Žagar nadaljujeta: *Najpomembnejši gozdni red za naše Slovensko primorje je bil »Gozdni red za vojvodino Kranjsko« z dne 23. novembra 1771; v njem se uvodoma posebej poudarja njegov pomen za fužine in lastnike gozdov na Krasu, Pivki in Istri. Ta gozdni red – ki je bil izdan tudi v slovenskem jeziku – vsebuje poleg gozdnovarovalnih, gozdnogojitvenih in drugih predpisov še določila glede obnove gozdov na goličavah, ki niso primerne za kmetijske kulture (člen 16 in 42). S tem je bila nakazana smer nove gozdno- in lesno-gospodarske politike tudi v Slovenskem primorju in ustvarjena prva pravna podlaga za dolgotrajni proces obnove gozdov na tamkajšnjem degradiranem gozdnem svetu. Končala se je doba zgolj preprečevalnih ukrepov in pričelo se je obdobje pospeševalnih gozdnogojitvenih in gozdnogospodarskih ukrepov. Pogoji za uspešno ukrepanje pa takrat še niso bili dani in določila tega naprednega gozdnega reda – ki je veljal do konca fevdalne dobe pri nas – so zaradi neugodnih fevdalnih razmer in spričo pomanjkanja gozdarskih strokovnjakov ostala domala le na papirju.*

Čeč (2004) ugotavlja podobno: *Gozdni red iz leta 1771 je sicer ukinjal gozdne prakse, ki so po mnenju strokovnjakov škodovala gozdu, in zahteval od lastnikov gozdov in uživalcev, da s spoštovanjem reda uvajajo nove gospodarske pristope, kar pa so ti v praksi slabo uresničevali (str. 52).* Tudi Perko (2010) to potrjuje: *Dejansko pa za prvo strokovno gozdarsko delo v slovenskem jeziku lahko štejemo Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771,...* Bončina, Kozorog (2014) ugotavljata: *Z redi so posku-*

šali administrativno urejati rabo gozdov. Vsebine redov se razlikujejo, saj so odraz časa in takratnih razmer v območjih, na katera se nanašajo, vendar so postajali vse bolj strokovni.

Tudi Sevnik in Žagar v knjižici Gozd na krasu Slovenskega primorja (Jurhar in sod. 1963) na strani 23 ugotavljata: *Deželni vladarji so sčasoma izdali več »gozdnih redov« zaradi smotrnejšega gospodarjenja z gozdom in lesom, pod vplivom merkantilizma. Ti so vsebovali poleg gozdno-policijskih tudi gozdno-gospodarske predpise. Bili so v določeni meri nekakšni priročniki za gozdarje, ki pa so bili domala do konca fevdalne dobe le v praksi priučeni, ne pa šolani strokovnjaki.*

Mednje prav gotovo sodi Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771.

3 PODROBNEJŠI STROKOVNI GOZDARSKI VPOGLED V TEREZIJANSKI GOZDNI RED ZA KRANJSKO

3.1 Načrtno gospodarjenje

Pri nadaljnjem prebiranju velja opozoriti še na nekaj. Ponekod je prevod gozdnega reda povzet po Novicah (1849), drugje pa po Smole (1985). Tako lahko z zdajšnjimi očmi preverjamo ustreznosti obeh prevodov. To pa ne moti, saj je smisel v obeh prevodih enak.

Že v uvodu Terezijanski gozdni red opozori na neprimerno ravnanje z gozdovi: *Izkušnja že od nekdaj uči, da posvečamo vzdrževanju gozdov skrajno malo pozornosti, čeprav so dragulj dežele, ki ga nobena dežela in noben človek ne moreta pogrešati; načenjamo jih prekonjihove moči negospodarsno in negozdarsko, svojevoljno jih izsekavamo, ne prizanašamo mlademu lesu, ga iztrebljamo in delamo polja ter travnike, skratka zagrešili smo toliko negospodarnosti, da je treba temu napraviti konec z boljšim redom, ki bo določil, kako naj se dobro gospodari z obstoječimi gozdovi in pospešeno goji pomladek, sicer bo sčasoma v vsej deželi prišlo do splošnega pomanjkanja lesa...* (Smole, 1985)

Novice (1849) pa uvodne besede prenesejo takole: *Skušnja že od nekdaj uči, desiravno so gojzde deželam velik dar, kateri se nikoli nobeni deželi in nobenimu človeku ne da nadomestiti, de ljudje vender le za ohranjenje gojzdv vse premalo*

skerbe, jih čez nemoč in brez oskerbnosti zatirajo, drevesa svojevoljno sekajo, mladih dreves ne varvajo, in clo tudi gojzde zatirajo ter polja in travnike iz njih narejajo; s tem se deželi tolika škoda godi, de bo sčasoma, ako se to ne odverne, in z gojzdi bolj varčno ne ravna, ter za podrasleke ne skerbi, v celi deželi pomanjkanje derv in lesa vstalo.

Glede na Terezijanski gozdni red naj bi gospodstva in gosposka pri ravnanju z gozdom dajale zgled in tako svoje podložnike vzpodbujale in silile k posnemanju. Za dvoje je bilo treba poskrbeti:

Prvič dobro gospodariti z doraslimi obstoječimi gozdovi (Smole, 1985).

Pervič v dorašenih gojzdih prav varčno sekati (Novice, 1849).

Drugič negovati in pospeševati pomladek in mlade gozdove ter doseči in vzdrževati reden letni posek lesa (Smole, 1985).

Drugič pa porasleke in mladje spet zasajevati in ohranovati, de se tedej per letni sekvi gojzd zmirej ohrani in obvaruje (Novice 1849).

Vsak lastnik gozda (vedeti moramo, da so bili v času izdaje Terezijanskega gozdnega reda lastniki gozdov gosposke, gozdne posesti so bile velike) naj v skladu s 4. členom uvede cenilne knjige, kamor naj beleži približen izračun, koliko sežnjev lesa sme posekati doslej, ko bo dorasel pomladek in določi, koliko sežnjev lesa sme posekati letno, da bo svoje gozdove ohranjal trajno uporabne. Tako je bil predviden, če govorimo v današnjem izrazoslovju, gozdnogospodarski načrt. Gozdni red tudi navaja izhodišča, kako pridobiti podatke za pripravo načrta, ki bi zagotavljal trajnost donosov lesa. Pa jih spoznajmo:

Že v prvem členu določa, *da moramo tako velike kot majhne gozdove izmeriti in oceniti donos lesa, za kar sta potrebni poizkusna sečnja in določitev količine lesa, ki ga smemo letno porabiti zase ali za prodajo, dokler ne bosta pomladek in mladi gozd dozorela za sekanje* (Smole, 1985). Tako gozdni red z možnim posekom skrbi za trajnost donosov lesa.

V drugem členu določa obhodnjo za posamezne drevesne vrste: *hrastov les doraste za sekanje v 200 letih, bukev na najugodnejših tleh v 120 na slabših tleh v 150 letih, smreka, jelka in bori, pa tudi macesen v 80 do 100 letih, trepetlike, lipe in bresti v 30 do 40 letih, breze na slažnih tleh v 30, v*

višjih legah pa v 40 do 50 letih, vrbe in bele vrbe v 20 do 30 letih in končno jelšev les v 40 do 50 letih (Smole, 1985).

O zagotavljanju trajnosti navaja tudi tretji člen: *Tedaj se mora druga postava spolnovati, de se v velikim ali majhnim gozdu nič več ali menj dreves ne poseka, kolikor jih v pretečenih letih v sek doraste. Ko bi jih več ali menj na enkrat posekali, bi jim za prihodnje leta ali preveč ali premalo dreves ostalo*¹

V petem členu je predvideno, da mora lastnik podrobno spoznati svoj gozd: *kakšen je sestav tega ali onega gozda, kakšne vrste lesa so v njem, koliko bi bil ta les uporaben za drva, za gradnjo, za sodarje, kolarje, podobarje, mizarje, strugarje, za ladjedelstvo ali še za kake druge potrebe. Takole pa peti člen predstavijo Novice: Dobro premisliti, kakšni so njegovi gojzdje, ktere drevesa so v njih, ako so le za derva, ali so pa dobre za pohištvo, za sode, vozove, podobe, stole, mize ali za ladije, ali za kaj drugega več vredniga bolj perpravne;...*

V sedmem členu je poudarjeno: *da se uporabijo za kurivo le tista drevesa, ki so zaradi gostih vej in ukrivljenosti za kaj drugega neuporabna, ravno zrasla drevesa zlasti hrasti, smreke, jelke in bori pa kot stavbni les za ostrejša, prečnike, deske, plohe², oboknice, letve, okenske okvirje, za kar vse je nujen ravno zraščten les...* (Smole, 1985)

Takole pa Novice (1849): *de naj se za derva le riste drevesa jemljejo, katera so vejaste in gerčeve in torej niso za drugo rabo; ktere so pa ravne, in posebno hraste, hoje, smreke in borovce naj se za les, ker per pohištvu veliko zaležejo, perhranijo, de jih bodo imeli za sleme, trame, deske, dile, podboje, late, okna, itd. Za te reči je namreč treba dolziga in ravniga lesa.*

V dvanajstem členu je določen vrstni red sečenj: *Mi tudi to milostivo ukažemo, de naj se tiste kraje v sek določijo, kjer so drevesa popolnoma dorastle, pa še preden vsahnejo, ali ondi kjer so drevesa sicer v kaki nevarnosti... Še na tole opozori gozdni red: pa tudi ni treba seknih krajev preblizo in le v ravnini voliti, ampak kar se da, naj jih daleč v gojzdu odbero, de jim ondi les ne zgnije, in de se v bolj zložnih krajih za druge potrebe prihrani* (Novice 1849).

¹ Povzeto po Novicah, 1849 št. 23–32.

² Op. Maček, 1991.

Da bi z gozdovi primerno gospodarili in obnavljali sestoje, je v osmem členu določeno (Smole, 1985): *glavno pravilo, da se poseki odkazejo v pravem redu in ne sem in tja raztreseni po pobočjih in gozdovih, in da se v njih pospravi ves les razen potrebnih zadostnih semenskih dreves; v dvanajstem členu pa, da smejo biti glavni poseki: samo v takih krajih, kjer je les popolnoma sečen*³...

3.2 Obnova gozda

3.2.1 Naravna obnova

Obnovi gozdov, ki so temelj za zagotavljanje trajnosti, Terezijanski gozdni red namenja veliko pozornosti. Prednost daje naravni obnovi. Že v osmem členu gozdni red določa, da se poseka ves les, razen potrebnih zadostnih semenskih dreves ... V trinajstem členu je natančno opredeljen postopek uspešne naravne obnove: *de se pa taki kraji, kjer so drevesa posekali, kmalo spet zarastejo, je treba vselej nekaj nar boljših, zdravih, ne prestarih, ne premladih, lepih, ravnih, ne grampovih dreves za seme pustiti, na katerih so veje lepo razrašene in košate, berstje zeleno, koža brez mahu. Bukve je dobro za seme pušati ktere niso previsoke, de jih veter ne podere. Naj 30, 40, k večimu 50 stopinj⁴ delječ in naskrižem drevesa za seme pušajo (Novice 1849).* To so le okvirne številke, ki jih v štirinajstem členu podrobneje obrazloži, da je treba sekati: *v pravem času in v pravem redu, kot je za pomladek najkoristnije ... Tako posebej za obnovo smrekovih sestojev opozori (Novice 1849), naj še posebno skerbe, de preveč smrek ali hoj in sosebno v takim kraji na enkrat ne posekajo, kjer zemlja nima dosti mokrote in sence, kjer imata sonce in veter preveliko moč, saj bi na takih mestih, kar bi se pomladilo ob dobrim vremenu ozelenelo, bi kmalu spet sonce zapeklo in zadušilo (štirinajsti člen)*⁵. Še na nekaj opozori: *se je treba v vsakim kraji drugač ravnati, kjer niso vsi kraji enaki; zato se ne morejo, kar sek zadene splošne postave dati.* Potrebno pa je, da *vselej dosti dreves za seme puste.*

Terezijanski gozdni red za Kranjsko navaja kar podroben in celovit postopek sečnje zrelega sestoja za naravno obnovo po načelih zastornega

gospodarjenja. Ko se mladje pojavi (petnajsti člen), *je treba semenska drevesa pravočasno, previdno in ustrezno izsekati, da ne bodo predolgo stala in izrinila mladega gozda;*(Smole, 1985). Takole pa predstavijo 15. člen Novice (1849)... *Kadar se pa v posekanim kraji dosti mladih drevesc zaseje, ni dobro semenskih dreves, de podrašine ne zaduše, predolgo pušati, ampak treba jih je skerbno in previdno posekatzi.* Da bi bilo mladovje čim manj prizadeto, gozdni red predvideva, da se pred posekom preostala (semenska) drevesa oklestijo *de mladih drevesc preveč ne potare; to je pa treba storiti, dokler so mlade drevesca še šibke, da se pod drevesam ne starejo, ampak le na tla všibe, in potem spet same vstanejo.* Posek preostalega drevja naj poteka takrat, *ko so mlada drevesa še prožna.* Drevesa naj podrejo na tisto stran, *kjer zalegi nar menj škodva.*

3.2.2 Obnova s setvijo in sajenjem

O sanaciji pustih površin in degradiranih gozdov piše v gozdnem redu v dveh členih. V šestnajstem členu piše o površinah, ki niso primerne za kmetijsko rabo in jih je treba ogozditi (Smole, 1985). *Če obstajajo pustote, ki jih soseske ne morejo uporabiti in izkoristiti kot polja, vinograde ali kako drugače, pa zaradi pomanjkanja semenskih dreves niso zasejana in so brez mladega gozda, je treba take pustote preorati s plugom ali jih prekopati z rovnico, posejati in pobranati*⁶. Takole pa Novice 1849: *Kjer so pa goli lazi, kateri niso ne za njive ne za nograde, ne zakaj družiga, in se tudi mlade drevesa, kjer jim semenc manjka, ne morejo zarediti, naj take laze zorjo, kjer se da; kjer se pa orati ne da, naj pa s krampi skopajo, potlej naj pa semena vsejejo in z brano pod zemljo zavlečejo.* Potem pa v dvainštiridesetem členu nadaljuje, da zaradi pomanjkanja lesa, ko je sečnja večja od prirastka: *nad vse milostno in resno odrejamo, da mora vsaka obljudena hiša vsako leto, dokler še kje obstaja kaka pustota, del te posejati z gozdnim semenom ...* (Smole, 1985)

Devetnajsti člen piše o sanaciji degradiranih gozdov. *Če: nekatera pobočja niso več podobna gozdu, je naša milostna volja, da take gozdove popolnoma posekamo ter s preoranjem in posevkom*

³ Sečno zrel op. Perko.

⁴ korakov

⁵ Povzeto po Novicah, 1849.

⁶ Op. Maček, 1991.

poskrbimo za pomladitev (Smole, 1985). Takole pa Novice (1849): *Nekteri hribje niso več gozdu podobni, je tedaj naša mila volja take hribe iztrebiti in gojzde čisto posekati, derva k pridu storiti, in pa potlej zemljo zorati, pognojiti in nove drevesa zasejati.*

Zanimiv je tudi 33. člen, ki prepoveduje krčenje gozdov, spodbuja pa obratno pot: *Nemogoče je perпустiti, de bi travnike, njive, spašnike, in verte iz gojzdov narejali, ampak še le veliko bolj upamo, da bo vsaka gosposka iz posebne dobrovoljnosti do dežele skerbela, de bode vsaj spet nekej tiste zemlje, ki so travniki, njive spašnike in verte po njej zadelali, v gojzd prepustili, in ker manjka semenskih dreves, naj zemljo skopajo, drevesa vsejejo in povlečejo...* (Novice 1849)

Sedeminštirideseti člen se konča takole: *Končno se more pripetiti, da bo kako gospodstvo, občina ali podložnik iz čisto domoljubnih ozirov želel iztrebljene gozdove obnoviti. To je mogoče le s posevkom takih tal. Zato dodajamo v osemindštirideseti točki navodila o semenih raznih vrst lesa⁷, kakšna tla so zanje ugodna in kdaj naj se sejejo* (Smole, 1985).

Tako so v osemindštiridesetem členu navedena podrobna strokovna navodila o semenih vseh pomembnih drevesnih vrst, času, ko seme dozori, načinu in času setve (oziroma sajenja, npr. želod) in primernih rastiščih za posamezno vrsto.

Iz enaintridesetega člena razberemo, da so za obnovo skrbeli tudi s sajenjem (Novice 1849): *kjer sekajo se ravno ne prepove mlade bukve izkopavati, de jih drugej po redu zasade, pa je per tem vender treba skerb imeti, de jih preveč ne vzamejo in de jih le ondi dajo kopati, kjer je nar menj škode, kjer se korenine družih okoli stoječih drevesc ne oškodovajo, ktere bi sicer vsahnile.*

3.3 Nega in varstvo mladega gozda

To področje spoznajmo iz prevoda v Novicah: *Kar pa mlade drevesa, kader so stare posekane, zadene, je to drugi del gojzdniga gospodarstva, za mlade drevesa ali podraslike vso mogočo skerb imeti* (enaindvajseti člen). Kot najpomembnejšo zapoved postavlja Terezijanski gozdni red, da se pomlajene površine, *ako se da od vsih strani zagrade ali globok graben okoli in okoli skopajo,*

de živina ne bo mogla noter, in de se nova pota in steze skozi ne delajo. Po pomlajenih površinah je paša strogo prepovedana, kajti *nar veči škodo mladim drevesam delajo goveja živina, ovce in koze, ker mladim drevesam, če jih le morejo doseči, vse vrhove objedo, in tako na enkrat vso gojzdno podrašino končajo.*

Tudi svinjska paša je bila dovoljena le v gozdovih, ki niso bili namenjeni obnovi. Takole to ureja gozdni red: *Za svinjsko pašo pa vendar je treba posebne kraje odločiti, in ne ondi kjer so drevesa posekali, in le za seme pustili, de za podrašino potrebni semena svinje ne pojedjo.*

V šestindvajsetem členu gozdni red opozarja na čezmerno sekanje mladih nedoraslih dreves za različne namene: *Kmetje za ograje per travnicah in spašnikih, per apnenicah, in za druge reči per posloppi, v svojih in grajšinskih gojzdh mlade drevesa sekajo, in vsako leto veliko mladih dreves zatarejo, posebno pa veliko mladih smrek in hoj posekajo in tako gojzdam grozno veliko škodo store ...*

V sedemindvajsetem členu našteva, da nastaja v gozdovih velika škoda, *de hojam verhove režejo, ter jih za znamenje oštarije pred hišo obešajo ...*

Gozdni red veliko pozornost nameni tudi varstvu gozdov pred požari in opozarja na posledice lupljenja drevja ter smolarjenja.

3.4 Gozdni red

V nadaljevanju osmega člena najdemo še vrsto koristnih napotkov, ki dandanes sodijo med gozdni red: *Drvarjem se nikakor ne sme dovoliti, da bi na dodeljenih jim sečiščih pustili nerodna za delo neprikladna drevesa, temveč morajo le-te prav tako kot drug les do kraja podelati in ne smejo pustiti, da bi obležali veliki čoki, ali velike krošnje, ki so uporabne za polena, oklestke ali oglje; les se mora kolikor mogoče nizko nad zemljo odžagati, tako da štor ne bo višji od poldruega čevlja, veje je treba tik ob deblu gladko odsekati ...* (Smole, 1985)

O popolnem izkoristku posekanega drevja in gozdnem redu ter pripravi za nasemenitev piše v devetem členu: *Odpeljati morajo polomke in jih pospraviti, da so gozdovi čisti in se padajoče seme zagotovo pogrezne v golo prst in se zaseje mlad gozd, osemnajsti člen: popolnoma počistiti gozdna tla in jih pripravile za pomladek in petinštirideseti*

⁷ Pravilno: drevesnih vrst, op. Perko.

člen: *se v naši deželi Kranjski pogosto dogaja, da si drvarji, ki jih najemajo železarne in jeklarne, svojevoljno odbirajo poseke in to daleč narazen; pri lesu, ki je v višjih teže dostopnih legah puščajo 4, 5, 6 in več čevljev visoke šture, na semenska drevesa se prav nič ozirajo.* (Smole 1985)

4 ZAKLJUČEK

Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771, ki je na Kranjskem veljal od leta 1771 pa vse do izdaje avstrijskega gozdarskega zakona leta 1853, je bil mnogo več kot le predpis. V določeni meri je bil kar strokovni priročnik za gozdarje (pa tudi lastnike), ki so bili domala do konca fevdalne dobe le v praksi priučeni, ne pa šolani strokovnjaki. Žal so v vse premajhni meri upoštevali njegova, mnoga še danes aktualna načela, saj z izjemo obdobja med leti 1816 in 1826 (1828), zaradi »omejevanja lastniških pravic« Kranjska ni imela ustrezne gozdarske službe, ki bi skrbela za njegovo izvajanje.

Še na nekaj velja opozoriti v zaključkih, Bleiweisove Novice, so bile s prevodi strokovnih gozdarskih nasvetov iz nemščine, ki so jih objavljale, začetnik uvajanja slovenske gozdarske terminologije.

5 VIRI

Anko, B. (ur.), 1985. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta VTOZD za gozdarstvo. 88 s.

Bončina, A., Kozorog, E., 2014. Značilnost in pomen Flameckovih in Lesseckovih načrtov za razvoj gozdarstva v Posočju in na Slovenskem. V: Začetki načrtnega gospodarjenja z gozdovi na Slovenskem. Zveza gozdarskih društev Slovenije – Gozdarska založba, Zavod za gozdove Slovenije, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani. 416. s.

Britovšek, M., 1960. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. V: KRONIKA, Časopis za krajevno zgodovino, št. 2. Str. 81–90.

Čeč, D., 2004. Nisem kradel lesa, samo veje sem pobiral (O vzrokih in načinih preganjanja gozdnih prekrškov v ribniškem gospostvu na prehodu iz 18. v 19. stoletje). V: KRONIKA, Časopis za krajevno zgodovino, št. 1. Str. 17–33.

Iz postav za ohranjenje gojzdov od cesarice Marije Terezije danih. Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, 1849, št. 23–32.

Jurhar, F., Miklavžič, J., Sevnik, F., Žagar, B., 1963. Gozd na krasu Slovenskega primorja. Publikacija Tehniškega muzeja Slovenije 12, Ljubljana 1963. 120. s.

Maček, J., 1991. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta VTOZD za gozdarstvo. 88 s. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 62, 2. zvezek, str. 312–314.

Perko, F., 2010. O prvih slovenskih strokovnih gozdarskih tiskih. Gozdarski vestnik, str. 346.

Smole, M., Uvod in prevod., 1985. V: Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta VTOZD za gozdarstvo. 88 s.